

Sezer Özyaşamış Şakar'ın “Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü” adlı eserinin değerlendirilmesi

Review of “Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü ”by Sezer Özyaşamış Şakar

Sezer Özyaşamış Şakar, *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021, 328 s.) ISBN: 978-625-7760-44-7

Halil İbrahim IŞIK¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Halil İbrahim Işık (Arş. Gör.), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: halil.uisik95@gmail.com ORCID: 0000-0003-4471-0736

Başvuru/Submitted: 26.11.2021 • **Kabul/Accepted:** 30.05.2022

Atıf/Citation: Işık, Halil İbrahim. Sezer Özyaşamış Şakar'ın “Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü” adlı eserinin değerlendirilmesi. *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 32, 1 (2022): 433-436. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1028690>

Anahtar kelimeler: Eski Türkiye Türkçesi, Söz Varlığı, Eski Anadolu Türkçesi, Deyimler Sözlüğü

Keywords: Old Turkic Languages, Vocabulary, Old Anatolian Turkish, Idioms Dictionary

Eski Türkiye Türkçesi -diğer adlandırmalarla Eski Anadolu Türkçesi, Eski Osmanlıca-, Batı Türkçesinin ilk dönemidir. Oğuzların kullandığı dile dayanan bu yazı dili için Eski Oğuz Türkçesi, Eski Oğuzca terimleri de kullanılır. Yazar eserinde Eski Türkiye Türkçesi terimini kullandığı için bu yazıda da aynı terim kullanılmıştır. 13. yüzyılda başlayıp 15. yüzyılda bitmiş olmasına rağmen 15. yüzyıldan sonra yazılan eserlerde de Eski Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini görmek mümkündür. Bu dönemde başta edebiyat olmak üzere tarih, tıp, botanik, din ve tasavvuf gibi pek çok alanda ve konuda eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler

incelendiğinde Eski Türkiye Türkçesinin ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olduğu fark edilir. Sezer Özyaşamış Şakar'ın hazırlamış olduğu çalışmanın konusu işte bu söz varlığının bir parçası olan deyimlerdir. *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü* dilde önemli bir yere sahip olan deyimlerin gelecek kuşaklara aktarılması, bugün unutulup kullanılmayan veya kullanılan deyimlerin o dönem metinlerinde nasıl geçtiğini göstermek ve Eski Türkiye Türkçesinin söz varlığına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu konu hakkında birçok yazı, tez, kitap vb. çalışmalar yapılmıştır.¹ Fakat yapılan çalışmaların çoğunda belirli bir yüzyıl, belirli şahsiyetler veya eserler üzerinde durulmuştur. *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü* kitabı, dönemin farklı yüzyıllarında yazılmış eserlerdeki deyimleri içermesi bakımından önemlidir.

Kitabın hazırlanışında Eski Türkiye Türkçesinin dönemlerine ait altmıştan fazla eser tanınmıştır. Bu eserler arasında dönemin temel eserlerinin de mevcut olduğu görülür. *Süheyl ü Nevbahar*, *Yunus Emre Divanı*, Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Zelihâ*'sı, Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf* u ve Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'si örnek olarak verilebilir. Tarama neticesinde tespit edilen deyimler madde başı olarak alınmıştır. Ardından deyim anlamı açıklanıp eserlerden örnek cümleler verilmiştir. Kitap, "Ön Söz", "Giriş", "Kısaltmalar ve İşaretler", "Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü", "Sonuç" ve "Kaynaklar" bölümlerinden oluşmaktadır.

"Giriş" bölümünde Osmanlı Türkçesi döneminde deyim kavramının "tabir, ıstılah" kelimeleriyle karşılandığı belirtildikten sonra çeşitli araştırmacıların deyim tanımları yer alır. Türkçe deyimler için hazırlanan sözlükler ve diğer çalışmalar hakkında bilgiler verilir. Türkçenin tarihî dönemlerindeki deyimleri üzerine yapılan çalışmaların daha çok lisansüstü tezler ile makalelere dayandığı ve bu çalışmalarda da genellikle belirli şahısların veya eserlerin temel alındığı ifade edilmiştir. Kitabın konusu, amacı ve hazırlanışında uygulanan yöntem "Giriş" bölümünün içerisinde, "Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Amacı", "Sözlüğün Hazırlanmasında Uygulanan Yöntem" şeklinde iki alt başlıkta anlatılmıştır.

"Giriş" bölümünden sonra gelen "Kısaltmalar ve İşaretler" kısmında taranan eserlerin isimleri yer almaktadır.

Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü'nün temel dayanağı Eski Türkiye Türkçesinde yer alan deyimleri tespit etmektir. Bu doğrultuda dönemin belli başlı eserleri tanınmış, dönem ve eserler üzerine hazırlanan kitap, makale ve tezlerden istifade edilmiştir.

1 Örnek olarak: E. Kemal Eyüboğlu, **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Atasözleri ve Deyimler**, 1-2 Cilt, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1973.

Yaşar Şimşek, "Kan Kaşanmak Deyimi Üzerine", **Turkish Studies**, Volume 8/1, Winter 2013, s. 2539-2546.
Emine Yılmaz, Nurettin Demir, "Kıyas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar I", **International Journal of Central Asian Studies**, Volume 13, 2019, s. 495-517.

Sevil Öge, **15. Yüzyıl Şairlerinden Mesihî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necatî Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhi'nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2001.

Yağmur Kartal, **14. Yüzyıl Anadolu Sahası Şairlerinden Kadî Burhaneddin, Ahmedî ve Hoca Dehhânî'de Atasözleri ve Deyimler**, Çaç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2020.

Sözlük hazırlanırken deyimler alfabetik sıraya göre dizilmiş ve çeviri yazıyla yazılmıştır. Deyimleri oluşturan sözcüklerin bazılarında dönem, eserin oluşturulduğu bölge, müellif ya da müstensihden kaynaklanan ağız özelliği görülebilmektedir. Bu durumda taranan metinlerde yaygın olarak kullanılan şekil madde başına alınmış, farklı biçimi ise parantez içerisinde gösterilmiştir. Kapalı e ve i meselesi Türk dilinin tartışmalı konularından biridir. Sözlük hazırlanılırken e-i ve diğer ses değişiklikleri gösteren kelimelerde metinlerdeki yaygın biçim kullanılmıştır: “amân (/emân) dilemek, allak bullak (/alah bulah/alak bulak/allak bulag) kılmak, ışık (/eşik) gözlemek, işigine (/eşigine) baş yaştamak” Aynı anlama gelen farklı sözcüklerden oluşmuş deyimler ve bu sözcüklerin ek almış şekilleri de mevcuttur. Deyim eserde nasıl geçiyorsa o şekilde madde başına alınmış, sözcüklerin ek almış şekilleri de parantez içerisinde gösterilmiştir: “aklı (/aklın/ögin/ussın) başa (/başına) divşürmek (/devşürmek/dirşürmek), serden (/başdan) geçmek, yüregine od (/âteş) düşmek”. Sözcüklerdeki ses değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve metinlerde görülen farklı şekiller parantez içerisinde belirtilmiştir: “kokusu (/kokısı) çıkmak, sikkesi yürimek (/yürümek), sovuğ (/sovuğ) demür dögmek”. İyelik eki almış sözcüklerde teklik üçüncü şahıs çekimi madde başına alınmıştır: “anasından emdüğü süd başdan gelmek, güci yitmek, ödi yarılmak”. Savaş, göç, ticaret, coğrafi yakınlık gibi çeşitli sebeplerle diller arasında etkileşim meydana gelmektedir. Türkçe ve Farsça arasında da böyle bir etkileşim olmuştur. Çalışmada yer alan bazı Türkçe deyimlerin Farsçadaki karşılıkları verilmiştir: “âferin okımak (âferin hânden), el çekmek (dest keşiden), gâlib düşmek (gâlib âmeden)” Bu karşılıkların gösterilmesi eserin değerini arttıran diğer bir noktadır.

“Sonuç” bölümünde taranan eserlerden hareket edilerek tespit edilen, kelime grubu ve cümle biçiminde oluşturulmuş deyimlerin yapı bakımından incelemesi vardır. Cümle biçiminde oluşturulmuş deyimlerin kelime grubuyla oluşturan deyimlerden daha az olduğu da tespit etmiştir. Yazar tespit edilen deyimlerin bir kısmının günümüz Türkçesinde kullanıldığı (aç gözlü, göz dikmek, kanına girmek), bir kısmının unutulduğu (and sımak, rakîbün itine yürümek, söz eslemek), bir kısmında deyimleri oluşturan sözcüklerin bazılarının günümüzde unutulup yerine başka kelimelerin geldiği ya da değiştiği (agzına **oyan** urmak>ağzına **gem** vurmak, **sofra** çekmek>**ziyâfet** çekmek, suya **iletüp** susuz getürmek>suya **götürüp** susuz getürmek) ve bazılarının hem Türkçe hem Farsça kelimelerle oluşturulup iki şeklinin de bulunduğu (tuz etmek hakkı/nân u nemek hukûkı, engüş ber dehân urmak/barmak ağza urmak) sonuçlarına varır. “Bu çalışmada, Türk Dil Kurumunun hazırladığı sekiz ciltlik *Tarama Sözlüğü*, Cem Dilçin’in düzenlemesini yaptığı *Yeni Tarama Sözlüğü*, Mehmet Kanar’ın *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Ahmet Bâdi Efendi’nin *Armağan*, E. Kemal Eyüboğlu’nun *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* ve Ali Tanyeri’nin *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler* adlı eserinde geçen deyimler dışında, bu eserlerde geçmeyen birçok yeni deyim örnekleriyle yer almıştır.” (Özyaşamış Şakar, 314-315) Sözlükte toplam 3241 madde başı bulunmaktadır.

Sezer Özyaşamış Şakar'ın Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait birçok eseri tarayarak ortaya çıkardığı ve anlamlandırdığı deyimlerden oluşan bu eser Türkçenin söz varlığına, sözlük çalışmalarına ve Eski Türkiye Türkçesi alanındaki çalışmalara yaptığı katkı bakımından önemlidir. Sonraki baskılar için daha fazla eserin incelenmesiyle eserin deyim sayısı bakımından zenginleşmesi ve yeni, farklı deyimlerin ortaya çıkması sağlanabilir.

Sözlükten Madde Başlı Örnekleri

acı gelmek: Söz veya davranışlarla bir kimseye yaralayıcı, kırıcı, üzüntü verici olmak.

Ana andan acı gelmedi ki atam gelüp beni oda atмага mancılığa yapışdı. (Süleymânnâme-i Kebîr, 43. cilt, 4a/12)

gücin üzmek: Bir şey yapamaz duruma getirmek, zayıf duruma düşürmek, güçsüzleştirmek.

Kişinün ne var ışk üzere gücin (Süheyl ü Nevbahâr, 1988)

od issi: Cehennemlik, günahkâr.

Kâfir oldılar Çalablarına dahi şunlar bendlerdür boyunlarında dahi şunlardur od issileri anlar içinde anun ebedî kalıcılardur (Satır Arası Kur'an Tercümesi, 262b/6)

reng virmek: Hile yapmak, aldatmak, oyun etmek.

... bize dürlü dürlü hileler idüp azim rengler virüp aldadup elimizden halâs oluyor (Hamza-nâme, 8. Cilt, 4b/14)

yol eri: Bir tarikat şeyhinin tarikate aldığı kişi, derviş, yolcu.

Yol eridür yüzi yirde zülfi yâra cân virür (Necati Beg Divanı, g. 623/2)

Kaynakça/References

Özyaşamış Şakar, Sezer (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 328 s.

